

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

OÏL, OC ÉS FRANKOPROVANSZÁL KÖZÖTT

–

Lexikális különbségek a franciaországi *Croissant* nevű interferenzázónában, francia nyelvjárási atlaszok anyaga alapján

Tillinger Gábor

Témavezető: Dr. Kiss Sándor

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2013.

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

1.1. Az alapprobléma

Az újlatin nyelvészetben jól ismert tény, hogy Franciaország területén két nagy geolingvisztikai régiót különíthetünk el, az ún. *langue(s) d'oïl* és *langue(s) d'oc* területeket. Ahogyan azonban azt a (szakirodalomban található terminológia okán) zárójelbe tett többesszám-jel is mutatja, e megállapítással kapcsolatban problémák merülhetnek fel. A fő kérdés az, hogy a két említett terület – az *oïl* és az *oc* – alatt két (dialektálisan többé-kevésbé osztott) nyelvet, vagy területenként esetleg több (dialektálisan természetesen szintén tagolt) nyelvet kell-e érteni. Az *oïl* vagy *oc* csoporthoz tartozó idiómák között ugyan számos jelentős különbség tapasztalható, a legfontosabb tényező azonban e két terület megléte, illetve annak (f)elismerése, hogy az *oïl* és *oc* megnevezések nem a francia nyelv dialektusainak felosztására szolgálnak – hisz a francia nyelv maga is csak egyike az *oïl* csoporthoz tartozó idiómáknak, egy olyan idióma, amely Franciaország hivatalos nyelvévé vált (Walter 1988: 18). További gondot okozhat annak eldöntése, hogy a frankoprovanszál vajon részét képezi a két nagy nyelvi régió valamelyikének (s ha igen, melyiknek), vagy inkább egy harmadik, önálló régióként kell-e kezelnünk. Mindezek alapján kirajzolódhat előttünk egy fontos probléma, amely az e régiók között húzódó nyelvi határokat érinti.

Az *oïl* és az *oc* területek nem egy konkrét és markáns nyelvi határvonal mentén különülnek el, ami nem is annyira meglepő, hisz a nyelvjárási régiók igen ritkán választhatók szét egyetlen vonallal. Az *oïl* és az *oc* esetében viszont egy kifejezetten jelentős, nagy kiterjedésű interferenciazónát figyelhetünk meg a két terület között. 1913-ban Jules Ronjat a *Croissant* ('félhold; kifli') nevet adta ennek az ütközőzónának, amely egészen a frankoprovanszál régió nyugati vidékéig húzódik, s így ennek az átmeneti területnek a keleti része három nagy régió találkozásánál helyezkedik el. Méreteit tekintve a *Croissant* területe a Tiszántúléhoz hasonlítható. A *Croissant* közvetlen környezetében található idiómák a következők: *oïl* csoport – poitou-i (*poitevin*), berry-vidéki (*berrichon*), bourbonnais-i (*bourbonnais*), burgundiai (*bourguignon*); *oc* csoport – limousini (*limousin*), auvergne-i (*auvergnat*).

A *Croissant* területén beszélt idiómákkal kapcsolatos nyelvészeti munkák főleg a hangtani különbségek leírására szorítkoznak – l. pl. Escoffier 1958a és 1958b. A lexikonra vonatkozó tanulmányok általában csak az egyes földrajzi egységekre jellemző szóhasználatokat veszik számba, az egyes megfigyelések eredményeit azonban nem összegzik, és nem számolnak be olyan kutatásokról, amelyek a nyelvi határookra vonatkozóan vonnának le következtetéseket – l. pl. Dahmen 1985, Escoffier 1958a, Escoffier

1958b, Tourtoulon – Bringuier 1876. Az egyetlen, az izoglosszák kérdésével is foglalkozó munka (Brun-Trigaud – Le Berre – Le Dû 2005) Franciaország egész területét vizsgálja, és az ALF¹ nyelvjárás atlaszra épül, amely a XIX. és a XX. század fordulója körüli nyelvi állapotot tükrözi. Eddig még nem született olyan nagyobb nyelvészeti munka, amelyet kizárólag a Croissant-on belüli nyelvi helyzet leírásának szenteltek volna (Brun-Trigaud 1990: 19). Brun-Trigaud 1990-ben publikált doktori értekezése (l. *A tézisfüzetben hivatkozott irodalom*) teljes egészében a Croissant-ról szól, e munkája azonban tudománytörténeti, a Croissant-nal kapcsolatos korábbi kutatásokat igyekszik sorra venni.

1.2. A fő célkitűzések

Értekezésemnek három fő célja van. A legfontosabb a Croissant-on belüli nyelvi helyzet lexikonalapú leírása egy adott korpusz segítségével, mivel így lehetővé válik az *oïl*, az *oc* és a *frankoprovenszál* területek közötti nyelvi határok pontosítása. A geolingvisztikai és dialektológiai témájú leírásokhoz azonban szükség van egy koherens és konzekvens francia terminológiára a különböző nyelvjárás szintek és/vagy nyelvváltozatok megnevezését illetően, ez viszont több szempontból is problémát jelenthet. Ennek oka az, hogy sok fontos francia dialektológiai munka vagy nem tér ki egyáltalán terminológiai kérdésekre, vagy nem határoznak meg kellő pontossággal egyes terminusokat. Ez a probléma motiválta az értekezés második főbb célkitűzését: példákkal illusztrálva vázolni a problémát, pontosan meghatározni nemcsak az értekezésben használt fogalmakat, és javaslatot tenni egy új terminusrendszerre. A harmadik fő cél az értekezés alapját képező legfőbb kutatás (l. feljebb a legfontosabb célkitűzést) során a franciaországi újlatin idiómákban talált érdekes nyelvi adatok kiemelt bemutatása és párhuzamba állítása hasonló természetű elemekkel egyéb európai nyelvekből. Ez utóbbi célkitűzés mögött kettős motiváció található: bemutatni egyrészt az említett párhuzamokat, másrészt pedig kihangsúlyozni az egyes nyelvi elemek (nyelv)történeti és kulturális fontosságát – mielőtt azok végleg feledésbe merülnének. A Croissant területét és annak környékét érintő geolingvisztikai határvonalak meghúzósa és azok elemzése mellett így hangsúlyt szeretnék fektetni szemantikai és onomaziológiai vizsgálatokra is.

---

¹ Gilliéron, Jules – Edmont, Edmond: *Atlas linguistique de la France*. 9 vol. Paris: Champion, 1902-1910, supplément 1920.

2. A korpusz és a módszer

2.1. A vizsgált korpusz

Idiómák összevetésekor – konkrét idiómáktól függetlenül – nagyon fontosnak tartom a lexikon szintjét érintő vizsgálatokat, amelyek a Croissant területén beszélt nyelvváltozatok esetében igencsak mellőzöttek.

Kutatásaim kiindulópontjául a francia nyelvjárési atlaszokat választottam, de nem Gilliéron és Edmont atlaszát (ALF), amelynek az adatait a XIX. század végén gyűjtötték, hanem az *Atlas linguistiques de la France par régions* (ALFR)² nyelvjárési atlaszszorozat bizonyos köteteit. A munkámhoz hat régió atlaszát használtam fel, mégpedig azon régiókat, amelyek földrajzilag valamilyen mértékben részét képezik a Croissant-nak, illetve a három nagy nyelvi régió (az *oïl*, az *oc* és a *frankoprovenszál*) találkozási pontjának, valamint ezek közvetlen környezetének. A felhasznált francia nyelvjárési atlaszok a következők: 1. ALAL³, 2. ALCe⁴, 3. ALLy⁵, 4. ALO⁶, 5. ALB⁷, 6. ALMC⁸.

Kutatásaim szempontjából a legjelentősebb atlasz az ALAL, mivel a Croissant legnagyobb része az ezen atlasz által bemutatott területre esik. Ezért ezen atlaszban kerestem olyan térképeket, amelyeken lexikális különbségek fedezhetők fel a Croissant környékén. Az ALAL mind az 1736 térképlapjának tanulmányozása során 140-150 ilyen térképet találtam. A kiválasztott térképlapok által bemutatott fogalmakat ezek után szemantikai mezők szerint csoportosítottam, s megállapítottam, hogy az anyag kb. egyharmada a „növényvilág” és az „állatvilág” körébe tartozik, s ezzel ezek a legreprezentáltabb szemantikai mezők – azaz az ezen szemantikai mezőkhöz tartozó fogalmakat jelölő szavak esetében tapasztalhatunk leggyakrabban lexikális különbségeket a Croissant területén, illetve annak közelében. Így az említett két mezőhöz tartozó 42 fogalomból alakítottam ki végül a vizsgálandó korpuszt. E szemantikai szűrésnek köszönhetően a korpusz koherensebbé vált, és a kutatási eredmények reprezentatívabb képet nyújthatnak a vizsgált földrajzi területen tapasztalható lexikális különbségek leírása szempontjából.

---

² 'Franciaország nyelvjárési atlaszai régiók szerint';

más néven *Nouvel Atlas linguistique de la France* 'Franciaország új nyelvjárési atlasza'

³ ALAL = Atlas linguistique et ethnographique de l'Auvergne et du Limousin

⁴ ALCe = Atlas linguistique et ethnographique du Centre

⁵ ALLy = Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais

⁶ ALO = Atlas linguistique et ethnographique de l'Ouest

⁷ ALB = Atlas linguistique et ethnographique de Bourgogne

⁸ ALMC = Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central

A 42 kiválasztott fogalom a következő (az ALAL által alkalmazott sorrendben feltüntetve):

Növényvilág

1. écorce	‘héj’
2. pin	‘(répa)fenyő’ (<i>Pinus</i>)
3. sapin	‘jegenyefenyő’ (<i>Abies</i>)
4. osier	‘fűz’ (<i>Salix</i>)
5. prunellier	‘kökény(bokor)’ (<i>Prunus spinosa</i>)
6. noisetier	‘mogyoróbokor, mogyorófa’ (<i>Corylus</i>)
7. noisette	‘mogyoró’
8. aubépine	‘galagonya’ (<i>Crataegus</i>)
9. genêt	‘rekettye’ (<i>Cytisus; Genista</i>)
10. houx	‘magyal’ (<i>Ilex aquifolium</i>)
11. buis	‘bukszus, puszpáng’ (<i>Buxus</i>)
12. églantier	‘csipkerózsabokor, vadrózsabokor’ (<i>Rosa canina</i>)
13. bouton d’or	‘réti boglárka’ (<i>Ranunculus acris</i>)
14. pissenlit	‘gyermekláncfű’ (<i>Taraxacum</i>)
15. vesce	‘bükköny’ (<i>Vicia</i>)
16. coulemelle	‘özlábgomba’ (<i>Macrolepiota procera</i>)
17. vesse de loup	‘pöfeteggomba’ (<i>Lycoperdon</i>)
18. froment	‘búza’ (<i>Triticum</i>)
19. seigle	‘rozs’ (<i>Secale</i>)
20. orge	‘árpa’ (<i>Hordeum</i>)
21. maïs	‘kukorica’ (<i>Zea mays</i>)
22. pomme de terre	‘burgonya’ (<i>Solanum tuberosum</i>)
23. betterave	‘répa’ (<i>Beta</i>)
24. carotte	‘sárgarépa’ (<i>Daucus carota</i>)
25. oseille	‘sóska’ (<i>Rumex</i>)
26. haricot vert	‘zöldbab’ (<i>Phaseolus vulgaris</i>)
27. noyer	‘diófa’ (<i>Juglans</i>)
28. noix	‘dió’

Állatvilág

29. moineau	‘veréb’ (<i>Passer</i>)
30. mésange (charbonnière)	‘(szén)cinege’ (<i>Parus (major)</i>)
31. roitelet	‘királyka’ (<i>Regulus</i>)
32. pivert	‘zöld küllő/harkály’ (<i>Picus viridis</i>)
33. grive	‘rigó’ (<i>Turdus</i>)
34. lézard gris	‘fali gyík’ (<i>Podarcis muralis</i>)
35. crapaud	‘varangyos béka’ (<i>Bufo</i>)
36. perce-oreille	‘fülbemászó’ (<i>Forficula auricularia</i>)
37. fourmi	‘hangya’ (<i>Formicidae</i>)
38. libellule	‘szitakötő’ (<i>Odonata</i>)
39. coccinelle	‘katicabogár’ (<i>Coccinellidae</i>)
40. guêpe	‘darázs’ (<i>Vespidae; Hymenoptera</i>)
41. puce	‘bolha’ (<i>Siphonaptera</i>)
42. vairon	‘füрге cselle’ (<i>Phoxinus phoxinus</i>)

2.2. Az alkalmazott módszer

2.2.1. A vizsgált földrajzi terület és az alaptérkép

Első körben kiválasztottam a vizsgálandó földrajzi területet, amely a Croissant-t, valamint vele szomszédos területeket foglal magában. A Croissant-tól keletre egy nagyobb területet vontam be a kutatásba, mivel a kitűzött célok alapján nem csak az *oïl* és az *oc* régió találkozását kívántam vizsgálni, hanem ezek viszonyát is a frankoprovanszál régió nyugati részével.

A vizsgálandó terület meghatározása után kiválasztottam a vizsgálandó adatgyűjtési pontokat is. A hat atlaszt együtt véve összesen 220 pontról van szó. Ezek után megszerkesztettem az alaptérképet, amely mutatja a megyehatárokat és a 220 gyűjtési pontot saját számozással. (Az adatgyűjtési pontokat szükséges volt újraszámolni, mivel minden nyelvjárás atlasz 1-essel kezdi a pontok számozását.)

2.2.2. Izoglosszaanalízis

A nyelvjárás atlaszok adatai alapján 42 térképet szerkesztettem – egy térképet minden kiválasztott fogalomhoz. Minden térképem a hat atlasz egy adott fogalomhoz tartozó térképének egyfajta összegzésén alapul. A 42 térkép izoglosszák segítségével ábrázolja a

területi lexématípusokat. (A 42 térképem és azok leírása képezi értekezésem harmadik fejezetét.) A térképek analízise a térképek leírásából (3. fejezet) és kiértékeléséből (4. fejezet) áll. Az alkalmazott módszer alapelemei tehát a következők: I.) az izoglosszák meghatározása az általam kialakított térképen, azaz a Croissant belsejében és közvetlen környezetében, II.) a térképek kiértékelése, III.) a térképek leírásának összefoglalása, IV.) következtetések levonása.

A térképek analízise során folyamatosan utalunk a Croissant-ra, amelynek a pontos területét nem szokták meghatározni a releváns tanulmányok szerzői. A Croissant konkrét, egyértelmű határokkal először Brun-Trigaud-nál jelenik meg (1990: 20), mutatva az ALF és az ALFR adatgyűjtő pontjait is a könnyebb behatárolhatóság érdekében. Brun-Trigaud korábbi tanulmányokra és négy nyelvjárás atlasz adataira (ALO, ALCe, ALAL, ALLy) alapozta térképét. Meg kell jegyezni, hogy az említett Croissant-térkép a minimális lehetséges területét ábrázolja ennek az átmeneti zónának, mivel, ahogy Brun-Trigaud írja, az ő Croissant-ja azt a területet reprezentálja, „ahol a legtöbb jelentős izoglossza egybevágh, elválasztva egymástól a francia és a provanszál nyelvváltozatokat” (1990: 19). Az értekezésemben leírt kutatásaimhoz én módosítottam ezt a Croissant-t, kibővítve a területét egyes pontokon a nyelvjárás atlaszokkal végzett saját analíziseim eredményei alapján.

2.3. Az európai nyelvekben fellelhető párhuzamok analízise

Az értekezés 4.4-es pontjában 14 fogalom, illetve az azokat jelölő metaforikus vagy népetimológián alapuló elnevezések szemantikai és etimológiai analízisére kerül sor, összevetve a franciaországi újlatin idiómák adatait számos egyéb európai (sorrendben: finnugor, újlatin, germán, szláv, balti) nyelvben fellelhető elnevezéssel. Szeretném kihangsúlyozni, hogy az általam összeállított szólisták esetében (amelyek a fogalmakat jelölő elnevezéseket mutatnak be az egyes nyelvekben) természetesen nem törekedhettem teljességre; a cél a jelenségek bemutatása és illusztrálása volt.

Fontos megjegyezni, hogy a 14 fogalom közül három (a „prunellier”, a „maïs” és a „coccinelle”) az Atlas Linguarum Europae (ALE) már megjelent anyagában is megtalálható. Noha a disszertációmban nem tüntettem fel annyi lehetséges elnevezést, mint ahány az ALE-ban szerepel, az általam (az ALE-anyagtól függetlenül) összegyűjtött szavak megemlékését mégis fontosnak ítéltem meg az érintett analízissel kapcsolatban kitűzött célok elérése érdekében. Az ALE anyagával ellentétben az értekezésben bemutatott analíziseim középpontjában, mint azt már említettem, kifejezetten a metaforikus és/vagy népetimológiára épülő elnevezések állnak, így az ALE-anyag is mindenképp szűrésre szorult volna. Egy

negyedik fogalom, nevezetesen a „pissenlit” elvileg szintén részét képezi az ALE anyagának, de az ezzel a fogalommal kapcsolatos eredményeket (térképek + kommentárok) még nem publikálták.

3. Az értekezés eredményei

3.1. A Croissant feloszthatósága

Ha az értekezés 3. fejezetében bemutatott 42 térképet összegezzük (minthogyha egymásra helyeznénk őket), jól megfigyelhető az izoglosszák nyalábosodása a Croissant egyes részein. Az izoglosszák egybeesése minden esetben egy markánsabb határvonalat jelöl az érintett területek között. Fontos azonban megjegyezni, hogy a lexikon szintjén végzett analízis önmagában nem elegendő ahhoz, hogy egy konkrét határvonalat húzhassunk az *oïl* és az *oc* régió közé; levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy az értekezésben bemutatott kutatások eredményeit kiegészíthetik majd az egyéb nyelvi szinteken (pl. hangtani jelenségek összevetése alapján) végzett vizsgálatok eredményei – ez azonban egy másik kutatás tárgya kell, hogy legyen.

A Croissant területét több részre osztottam a disszertációmban, megkönnyítve így az erre a zónára jellemző jelenségek leírását, illetve az azokra való hivatkozást. Ezt a módszert itt is alkalmazom, mivel leegyszerűsíti az egyes eredmények bemutatását. Az egyes részeket nagybetűk jelölik az alábbiak szerint:

- A** : a Croissant nyugati vége
- B** : a Croissant nyugati oldalának északi része
- C** : a Croissant nyugati oldalának déli része
- D** : a Croissant centrumának északi része
- E** : a Croissant centrumának déli része
- F** : a Croissant keleti oldalának északi része
- G** : a Croissant keleti oldalának déli része
- H** : a Croissant keleti vége

A térképanalízisek alapján, az esetek többségében a Croissant nyugati vége (A) leginkább az *oc* régióhoz sorolható, míg a *oïl-oc* határvonal ettől a területtől nyugatabbra található, és nagyjából egybeesik az A terület nyugati határával. Ez egyben azt is jelenti, hogy az észak–déli irányú határvonal Charente megye északkeleti részén megmarad, de a Croissant-nak ezen része eliminálható és egy határozottabb határvonallal helyettesíthető. Az

általam B, D és F betűkkel jelölt területek leginkább az *oïl* régióhoz tartoznak, csakúgy mint az E terület északi fele. Itt jegyezném meg, hogy az E terület, valamint a tőle délre található, hagyományosan okcitánnak tekintett területek több térkép esetében is inkább az *oïl* régióhoz tartozónak bizonyultak. Ennek oka az, hogy az északabbi vidékekre jellemző lexikai típussterületek gyakran behatolnak az *oc* régióba Creuse megyében, Haute-Vienne megye keleti felében, Puy-de-Dôme megye nyugati részében, és sokszor egészen Corrèze megyéig elérnek. A Croissant-nak éppen ez a része a legnehezebben besorolható, azaz az *oïl-oc* határnak ez a szakasza a legkevésbé meghatározható kizárólag a lexikai analízis segítségével, mivel az izoglosszák ezeken a részeken esnek a legkevésbé egybe. Ami biztosnak látszik, az az, hogy nem arról van szó, hogy okcitan lexikai típussterületek felnyúlnának északabbra, folyosót formálva Haute-Vienne és Puy-de-Dôme között, dominálva ezzel az *oïl* régió egy jelentős részét. Mindazonáltal van ilyenre is példa – egyes jellegzetesen okcitan lexikai típussterületeket határoló izoglosszák elérnek egészen az Indre és Creuse közötti megyehatárig, következésképpen ilyenkor az E terület az *oc* régió része. Ezekben az esetekben a *oïl-oc* határ nagyjából követi a Croissant ívét, és ezért néhány nyelvész „harangalakzatú” lexikai típussterületekről beszél (l. Brun-Trigaud – Le Berre – Le Dû 2005: 280). Mint azt azonban már említettem, az *oïl* előrehatolás déli irányba gyakoribb jelenség, amely egyfajta „harang a harangban” formát ölt térképen ábrázolva – tudniillik az *oïl* régió említett déli előrehatolásai fordított harangalakzatot (tkp. egy kiterjedt „ékformát”) alkotnak, melyek az *oc* régió harangalakzatainak felső (északi) részébe ékelődnek be. Figyelemre méltó, hogy az *oc* régió harangalakzatai északi részének nyugati valamint keleti oldalai majdnem minden esetben okcitánnak bizonyulnak. Így fedezhetünk fel két fontos, észak–déli irányú határvonalat az *oïl* és az *oc* régió találkozásánál. E határvonalak egyike Haute-Vienne megye északkeleti részében található, és hozzávetőleg a C és az E terület közti határral esik egybe, ahol C jellemzően okcitánnak bizonyul, míg E a gyakori *oïl* előrehatolások terepét képviseli, és tulajdonképpen egy kiterjedt ütközőzónának tekinthető a lexikai analízisek alapján. A másik fontos határvonal nagyjából az E és G területek közötti határral azonos, a Creuse és Puy-de-Dôme között húzódó megyehatár közelében. Ebben az esetben G (csakúgy mint C) inkább okcitánnak mutatkozik. Ezek értelmében elmondható, hogy a Croissant közepén kelet-nyugati irányban húzódó, képzeletbeli középvonal egyfajta határnak tekinthető az *oïl* és az *oc* régiók között, kivéve a középső szakaszt. Mint azt már említettem, a középső szakaszon egy konkrét határ meghúzása nehézségekbe ütközik, de az jól látszik a térképek alapján, hogy az északi irányba legkiterjedtebb lexikai típussterületek sem nagyon érik el Creuse megye északi határát. E tény alapján elmondható, hogy Creuse legészakibb része egyértelműen az *oïl*

régióhoz látszik tartozni. Ami a Croissant keleti végét illeti (H), meglehetősen változatos képet nyújt. A jellegzetesen frankoprovenszál lexikai típusúterületek gyakran elérik és dominálják is a Croissant-nak ezen részét, de ennek ellenére nehéz a besorolása, mivel számos olyan példát is találtam, amikor a H terület vagy az *oïl* vagy az *oc* régióhoz tartozott. Mindent összevetve, analíziseim szerint leginkább frankoprovenszálknak mondható e terület.

A már említett okcitan harangalakzatok is mutatnak még egyéb érdekességeket. Az ilyen alakzatok északi határai Creuse északi feléig érnek el (l. feljebb), ami azonban igazán figyelemre méltó, az az, hogy a harangok keleti és nyugati oldalán észak–déli (északnyugat–délkelet, illetve északkelet–délnyugat) irányban húzódó határok Haute-Vienne északnyugati és Puy-de-Dôme északkeleti részére esnek, ami azt mutatja, hogy a harangok keskenyebbek más, korábbi adatokat (nevezetesen az ALF anyagát) feldolgozó tanulmányok eredményeihez képest. Más szóval az *oïl* régió egyre nagyobb teret látszik nyerni az *oc* régió rovására. Ezek a változások az ALF és az ALFR adatgyűjtései között eltelt 60-80 évvel magyarázhatók.

3.2. A frankoprovenszál nyelvi régió különállósága

Vizsgálataim a frankoprovenszál régió nyugati vidékére terjedtek ki, ami nagyjából a Loire megye és Rhône megye által lefedett területet jelenti. A térképeim kiértékelése alapján készült statisztika azt mutatja, hogy a 42-ből 25 esetben ez a terület nem nevezhető sem különállónak, sem pedig az *oïl* vagy az *oc* régióhoz tartozónak. Tíz esetben jelenik meg a másik két nagy régiótól független, különálló területként, négy esetben inkább az *oc* régióhoz sorolható, míg három alkalommal *oïl* tulajdonságokat mutat. Azon eldönthetetlen eseteknek az igen nagy száma véleményem szerint két okra vezethető vissza: 1) a frankoprovenszál régiót a másik két nagy régiótól egyértelműen elhatároló izoglosszák esetleg keletebbre találhatók, vagyis az általam vizsgált frankoprovenszál területen kívül – ha ilyen izoglosszák egyáltalán léteznek; 2) a lexikon szintjén a frankoprovenszál régió egész egyszerűen nem különül el jelentősebb mértékben sem az *oïl*, sem az *oc* régiótól – ami szintén motiválhatja a lexikai analízisek kiegészítését egyéb nyelvi szinteken történő kutatásokkal. Ugyanakkor érdekes azt is megfigyelnünk, hogy a fentiekben összegzett eredmények értelmében az általam vizsgált frankoprovenszál terület leginkább önállóként jelentkezik (l. szám adatok feljebb) – amikor hovatarozása egyértelműen eldönthető.

A térképanalízisek során az érintett frankoprovenszál terület északi és déli határainál is – tehát mind az *oïl*, mind az *oc* régiók irányába – jól megfigyelhető volt több, kevésbé kiterjedt interferenzia zóna megléte, amelyre az adott területen található izoglosszák pozíciójából következtethetünk. Ezek az izoglosszák, amelyek tehát régióhatárnak

mutatkoznak a frankoprovanszál és a másik két nagy régió területei között, nem feltétlen követik a megyehatárokat Loire megye és Rhône megye körül.

Mivel a frankoprovanszál régiónak csak egy részét vizsgálhattam disszertációmban, mindenképp óvatosnak kell lenni a teljes frankoprovanszál régió különállósága kapcsán levonandó következtetésekkel. Az eredmények mindazonáltal jól megvilágítják a három nagy régió találkozási pontjainál tapasztalható helyzetet, és így a Croissant keleti végének a viszonyát is a frankoprovanszál régióval.

3.3. Az elnevezések jellegzetességei

A növény- és állatvilág köréhez tartozó fogalmakat jelölő elnevezések (és így a lexikai típussterületek) sokszínűsége a beszélők nagy kreativitásáról (is) tanúskodik. Az ezen szemantikai mezőkhöz tartozó fogalmak sokkal kevésbé stabilak, mint az alapszókincs⁹ fogalmai, amelyek univerzálisnak tekinthetők, kultúráktól függetlenek, és több ezer éve részei a világ legtöbb nyelvének (l. Bynon 1997: 241). Ez az említett sokszínűség és változatosság egyes fogalmak esetében a régiók már-már szélsőséges felaprózódását okozza, és ilyenkor számos kisebb nyelvjárássziget jelenlétét figyelhetjük meg. A nem lexikai alapú vizsgálatok eredményeit tükröző határvonalak sokkal kevésbé komplexek.

3.4. Összegzés és kitekintés

Az értekezésben bemutatott kutatásaim alapján bebizonyosodott, hogy lehetséges a Croissant egyfajta felosztása, valamint az *oïl* és az *oc* régiók közötti határvonal pontosítása. Megfigyeléseim alapján az *oïl* régióra jellemző lexikai típussterületek egyre inkább déli irányba terjeszkednek, többhullámú újításként (vö. Brun-Trigaud – Le Berre – Le Dû 2005: 294, Kiss 2001: 107-108), behatolva így az *oc* régió északi részébe. Úgy tűnik, hogy ez a tendencia előrehaladottabb állapotban van a lexikon szintjén más nyelvi szintekhez képest, ami – egyebek mellett – magyarázatot ad a Croissant korábban leírt formájára és földrajzi pozíciójára, amelyet a lexikont jobbra figyelmen kívül hagyó megfigyelésekre és analízisekre alapozva határoztak meg. Ha számításba vennénk a lexikon vizsgálata nyomán húzott izoglosszákat az *oïl* és az *oc* régiók találkozásánál, úgy a határvonalak és az interferenziazónák minden bizonnyal eltérő kiterjedésűek lennének. Ugyanakkor lényeges kihangsúlyozni azt is, hogy a lexikon vizsgálata önmagában nem elegendő a határvonalak egyértelmű meghatározásához az érintett franciaországi területeken.

---

⁹ Itt az ún. történeti, és nem a szógyakoriságon alapuló alapszókincsre kell gondolni.

Az, hogy az *oïl-oc* határok nem minden esetben határozhatók meg lexikai analízis segítségével, főleg annak tudható be, hogy az egyes lexikai típusterületek nem mindig tekinthetők csupán egyetlen régió képviselőinek – azaz a különböző izoglosszák nem funkcionálnak minden esetben régióhatárként. Másfelől az esetleges régióhatárok igen eltérő alakzatokban jelentkezhetnek (Brun-Trigaud – Le Berre – Le Dù 2005: 272-281).

A megfigyelt határvonalak kialakulásának számos oka lehet. Több nagyobb munka is foglalkozott már a franciaországi izoglosszák elhelyezkedésének kérdésével, arra keresve a választ, hogy vajon miért éppen ott húzódnak, ahol. Ennek természetesen számos oka lehet: természeti határok (hegyek, folyók stb.), a beszélők életmódja (mikroközösségek létrejötte, amelyet a földrajzi terület is befolyásolhat stb.), bizonyos útvonalak (kereskedelem, zarándokutak) stb. (Brun-Trigaud – Le Berre – Le Dù 2005 : 97, 99, 251-254). Számos tényezővel kell tehát számolni, és egy izoglossza kialakulásában persze több ilyen tényező is közrejátszhat. Az izoglosszanyalábok létrejöttének folyamatát meghatározni pedig ennél is komplexebb, nehezebb feladat lehet.

Nagyon érdekes eredményeket hozhatna az izoglosszaanalízis a kutatásaimban leírt területen kívül eső tartományban is, ha például Franciaország egész területére nézve vizsgálhatnánk az izoglosszák elhelyezkedését, de ez már egy másik, sokkal nagyobb volumenű munka alapja kell, hogy legyen. A disszertációmban a Croissant környékére igyekeztem helyezni a hangsúlyt, de jelen kutatásaim eredményei természetesen kiegészíthetők lesznek a jövőben.

A tézisfüzetben hivatkozott irodalom

Barthès, Henri: *Études historiques sur la langue occitane*. Saint-Géniès-de-Fontédit: [A szerző], 1987.

Bloch, Oscar – Wartburg, Walther von: *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Presses Universitaires de France, 1932 pour la première édition, 2008 pour la 3e édition « Quadrige ».

Boyer, Henri – Gardy, Philippe: *Dix siècles d'usages d'images de l'occitan. Des Troubadours à l'Internet*. Paris: L'Harmattan, 2001.

Brun-Trigaud, Guylaine: *Le Croissant : le concept et le mot. Contribution à l'histoire de la dialectologie française au XIXe siècle* [doktori értekezés]. Lyon: Centre d'Études Linguistiques Jacques Goudet, 1990.

Brun-Trigaud – Le Berre – Le Dû: *Lectures de l'Atlas linguistique de la France de Gilliéron et Edmont. Du temps dans l'espace*. Paris: Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2005.

Bynon, Theodora: *Történeti nyelvészet*. Budapest: Osiris, 1997.

Dahmen, Wolfgang: *Étude de la situation dialectale dans le centre de la France : un exposé basé sur l'Atlas linguistique et ethnographique du Centre*. Paris: Éditions du Centre national de la recherche scientifique, 1985.

Escoffier, Simone: *La rencontre de la langue d'oïl, de la langue d'oc et du francoprovençal entre Loire et Allier : limites phonétiques et morphologiques*. Publications de l'Institut de linguistique romane de Lyon, vol. 11. Paris, 1958a.

Escoffier, Simone: *Remarques sur le lexique d'une zone marginale aux confins de la langue d'oïl, de la langue d'oc et du francoprovençal*. Publications de l'Institut de linguistique romane de Lyon, vol. 12. Paris, 1958b.

Kiss, Jenő: *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris, 2001.

Lafitte, Jean: *Langues d'oc, langues de France*. Cressé: Éditions des régionalismes, 2010.

Ronjat, Jules: *Essai de syntaxe des parlers provençaux modernes*. [doktori értekezés] Paris – Mâcon: Protat Frères, 1913.

Tourtoulon, Ch. de – Bringuier, O.: *Étude sur la limite géographique de la langue d'oc et de la langue d'oïl*. Paris: Impr. nationale, 1876.

Walter, Henriette: *Le français dans tous les sens*. Paris: Éditions Robert Laffont, 1988.

Nyelvjárási atlaszok

Dubuisson, Pierrette: *Atlas linguistique et ethnographique du Centre I-III*. Coll. Atlas linguistiques de la France par régions. Paris: CNRS, 1971-1982.

Gardette, Pierre: *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais I-V*. Coll. Atlas linguistiques de la France par régions. Lyon: Institut de linguistique romane des facultés catholiques de Lyon, Paris : CNRS, 1950-1976.

Massignon, Geneviève – Horiot, Brigitte: *Atlas linguistique et ethnographique de l'Ouest I-III*. Coll. Atlas linguistiques de la France par régions. Paris: CNRS, 1971-1983.

Nauton, Pierre: *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central I-IV*. Coll. Atlas linguistiques de la France par régions. Paris: CNRS, 1957-1963.

Potte, Jean-Claude: *Atlas linguistique et ethnographique de l'Auvergne et du Limousin I-III*. Coll. Atlas linguistiques de la France par régions. Paris: CNRS, 1975-1987.

Taverdet, Gérard: *Atlas linguistique et ethnographique de Bourgogne I-III*. Coll. Atlas linguistiques de la France par régions. Paris: CNRS, 1975-1980.

A szerző dialektológiai és lexikológiai témájú publikációi

Tillinger, G.: Langues, dialectes et patois – Problèmes de terminologie dialectologique. Réflexions sur la situation géolinguistique en France et la terminologie française. *Argumentum* 9 (2013), Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. (megjelenés előtt)

Tillinger, G.: Napjaink francia kétnyelvű szótárai Európában. *Revue d'Études Françaises* 15 (2010), Budapest: CIEF ELTE, 65-73.

Tillinger, G.: Les limites des langues sames: Nouvelles méthodes de la classification des langues et des dialectes – avec l'exemple de certaines langues finno-ougriennes, scandinaves et romanes. In : Kajsa Andersson (szerk.): *L'image du Sápmi. Études comparées*. Humanistica Oerebroensia, Artes et linguae, nr. 15. Örebro: Örebro universitet, 2009, 460-478.

Tillinger, G.: Samiskans gränser: nya metoder för den samiska dialektindelningen. In: Lars-Gunnar Larsson – Torbjörn Söder (szerk.): *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden*. Samiskt symposium till minne av Annika Jansson den 4-5 februari 2005. Opuscula Uralica 9. Uppsala: Institutionen för moderna språk vid Uppsala universitet, 2008, 117-123.

Tillinger, G.: Lonsdale, Deryle – Le Bras, Yvon: A Frequency Dictionary of French. Core Vocabulary for Learners (New York, Routledge, 2009). *Revue d'Études Françaises* 15 (2010), Budapest: CIEF ELTE, 253-255. (recenzió)

Tillinger, G.: Tréhel-Tas, Nathalie: Parlons gallo (Paris, L'Harmattan, 2007). *Argumentum* 7 (2011), Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 170-175. (recenzió)
<http://argumentum.unideb.hu/2011-anyagok/TillingerG.pdf>

A szerző egyéb, nyelvészeti témájú publikációi

Bánki, Ágnes – Tillinger, Gábor (szerk.): *Survivance du latin et grammaire textuelle. Mélanges offerts à Sándor Kiss à l'occasion de son 70e anniversaire*. Studia Romanica de Debrecen. Hors série. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, 385 oldal. (könyvszerkesztés)

A szerző dialektológiai és lexikológiai témájú előadásai konferenciákon

Tillinger, G.: *Oil, oc és frankoprovenszál között*. II. RODOSZ Romanisztikai Doktorandusz Konferencia, ELTE BTK, Budapest, 2010.09.24.

Tillinger, G.: *Napjaink francia kétnyelvű szótárai Európában*. Francia-magyar szótárak és műfordítás (1989-2009), CIEF ELTE, Budapest, 2009.11.16-18.

Tillinger, G.: *Om samiska dialektgränser – Språkgruppering i nytt perspektiv*.
Doktorandsymposium vid Uppsala universitet (Språkvetenskapliga fakulteten), Uppsala,
Svédország, 2006.10.09.

Tillinger, G.: *Samiskans gränser: nya metoder för den samiska dialektindelningen*. Váimmus
čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden, Samiskt symposium till minne av Annika Jansson,
Uppsala, Svédország, 2005.02.04-05.